

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No KB_4256

TÜRK MÛSİKÎSİ
NAZARİYÂTI
I
USÛLLER

Ş. Gürmeriç

U
S
Û
L
L
E
R
I
N
N
A
Z
A
R
İ
Y
Â
T
I
N
İ
L
K
C
İ
L
D
İ
N
İ
K
İ
S
İ
M
İ

N İ M S O F Y A N

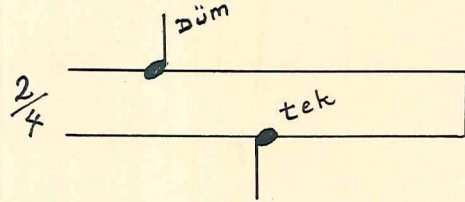
- a) İki zamanlı bir usûldür.
b) İki mertebesi vardır : $\frac{2}{8}$ lik ve $\frac{2}{4}$ lük.
En fazla ikinci mertebesi kullanılır.

NOT - " n î m , farsça 'y a r ı m ' demektir. Buna göre NİM SOFYAN usulü, dört zamanlı olan S o f y a n usulünün yarısı demektir.

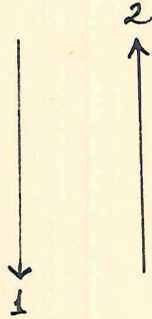
- c) y a p ı s ı : Bu usulde iki zaman vardır. Nim sofyan usulü , bundan sonra göreceğimiz SEMÂİ usulü gibi b a s i t bir usûldür. İki zamanlı bu usulün her zamanında bir dörtlük veya bir dörtlük kıymetinde not - lar mevcuttur.

- d) V u r u l u Ő u :

NOT -(üstteki çizgi , sağ ele alttaki çizgi, sol ele tahsis olunur.)
(DÜM 'ler sağ el , Tek'ler sol el ile vurulur)

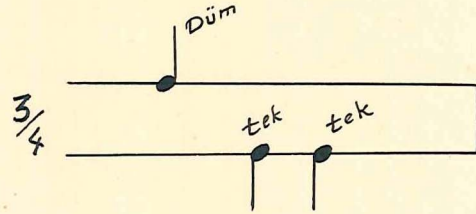

Ayakta vuruluşu :

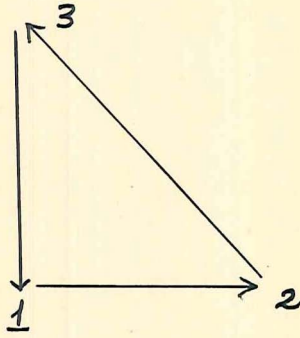

S E M Â İ

- a) Üç zamanlı basit bir usüldür.
- b) Üç mertebesi vardır : $\frac{3}{8}$, $\frac{3}{4}$, $\frac{3}{2}$ lik.
Daha çok ikinci mertebesi kullanılır.
- NOT : Bu usüle , Batı Mûsikisinde ' V a l s ' denir.
- c) Y a p ı s ı : Basit bir usul olduğuna göre her bir zamanına eşit kıymette notlar düşer.
(1 + 1 + 1 = 3)
- d) V u r u l u Ő u :

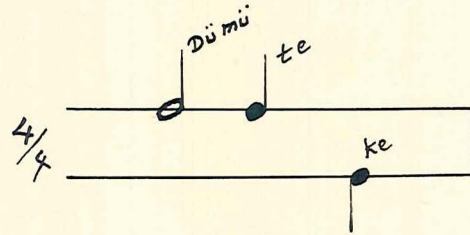

Ayakta şöyle vurulur :

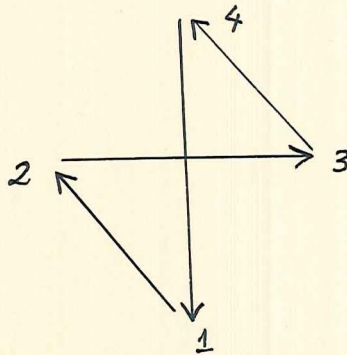
S O F Y A N

- a) Dört zamanlı (mürekkep) bir usuldür.
- b) İki mertbesi vardır : $4/8$, $4/4$. Her iki mertbesi de kullanılır. En fazla $4/4$ lük mertbesi kullanılmıştır.
- c) Y a p ı s ı : Sofyan usulü , iki tane NİM SOFYAN usulünden yapılmıştır . Buna göre mürekkep bir usuldür . ($2 + 2 = 4$) Birinci nim sofyan toplu halde , diğeri bildiğimiz şekildedir.
- d) V u r u l u Ő u :

(Sağ el vurur, sağ el kalkar , tekrar vurur ve sol el kalkar , vurur , sağ el kalkar - usul başına hazırlanır)

Ayakta vuruluş şekli şöyledir :

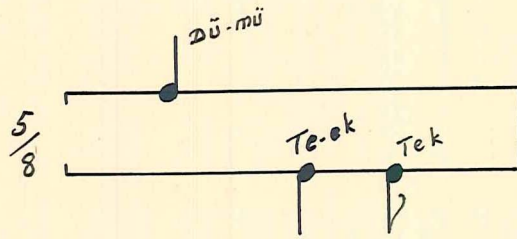
T Ü R K A K S A Ğ I

- a) Beş zamanlı bir usuldür.
b) En fazla 5/8 lik mertebesi kullanılmıştır.
c) Y a p ı s ı : iki ve üç zamanlı kısımlardan meydana gelmiştir. Yâni bir NİM SOFYAN ile bir SEMAİ' den yapılmıştır.

$$(2 + 3) = 5$$

NOT - Bu usûl ile pek çok şarkı yapılmışsa da daha çok oyun havalarında kullanılmıştır.

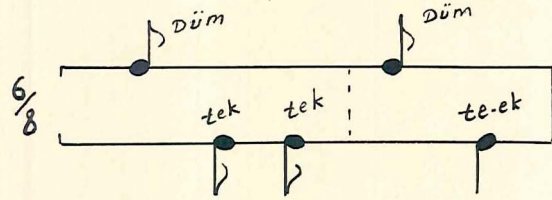
- d) Vuruluşu :

YÜRÜK SEMÂİ

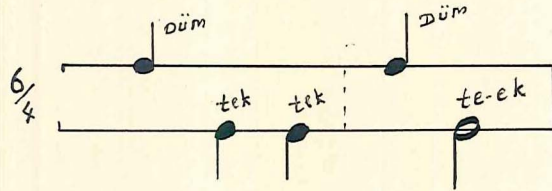
- a) Altı zamanlı bir usûldür.
b) Üç mertebesi vardır : 6/8, 6/4, 6/2

1) 6/8 lik mertebesine her zaman için YÜRÜK SEMÂİ denir. Hareketi çabukçadır, şöyle vurulur :

2) 6/4 lük ikinci mertebesi, yürük vurulduğu zaman ismi yine YÜRÜK SEMÂİ 'dir. Fakat 6/4 lük bir eserin usûlü, bazan bir misli ağır vurulur ki , usûlün bu mertebesine SENGİN SEMÂİ denir.

6/4 lük mertebesi şöyle vurulur :

- c) Y a p ı s ı : Çok defa iki tane semâi'den yapılmıştır : (3 + 3 = 6)
bazan da üç tane nim sofyân'dan mürekkeptir :
(2 + 2 + 2 = 6)

N O T - 1) YÜRÜK SEMÂİ kelimesi , yukarıda gördüğümüz şekilde altı zamanlı bir usulün adıdır.
2) YÜRÜK SEMÂİ , aynı zamanda bir forma ismid olarak kullanılır.

Buna göre YÜRÜK SEMÂİ , f a s ı l 'da kendisine mahsus olan bir yerin ismidir. Her ne şekilde olursa olsun fasılların başında p e ş r e v ve sonunda s a z semâisi olmak üzere iki tane s a z e s e r i çalınır.

Sözlü eserlere gelince , hanendeler , fasla - eğer varsa - o makaamın kâr'ı ile başlarlar. Bundan sonra iki beste ve iki semâi okunur. Bestenin birincisi nisbeten daha ağır usûllü ve ağır karakterlidir, ikincisi ise birinciye nisbetle biraz daha yürükçedir. Semâilerden birincisine hareketi ve karakteri a ğ ı r olduğundan dolayı A ğ ı r s e m â i , ikincisine de hareketi ve karakteri y ü r ü k olduğundan Y ü r ü k s e m â i denmiştir.

Yâni , forma manâsında yürük semâi demek, faslın en sonunda okunan sözlü klâsik eserdir. Kendisine mahsus forması vardır, usûlü de mutlaka YÜRÜK SEMÂİ 'dir.

Fasılların sonunda okunan yürük semâiler, 6/4 lük yazılırlar.

NOT II- Bu tip eserlerde , bazı yerlerinde usulün 3/2 olduğu görülür : (Hacı Sâdullâh Ağa' nın Humayun yürük semâisinde olduğu gibi : Nideyim sahn-ı çemen)

NOT III- Bazı Yürük semâiler usulün son zamanından (beşinci zamandan) başlarlar : Bunlara te-ek diye girilir. Misâl: (Hicazkâr yürük semâi : Bülbül gibi) yürük semâi usulü çok zaman , usul başından vurulur.

DEVİRİ - HİNDİ

NOT I- Eski zamanda usulleri bir yuvarlak içine yazarlardı ve birinci usulün sonunda ikinci usûl başlayacağından ve böylece devam edilip baştan sona , sondan başa dönlüdüğünden ' usûl ' mânâsına : D e v i r kelimesi kullanılmıştır.

a) Devri-Hindî , Yedi zamanlı bir usuldür.

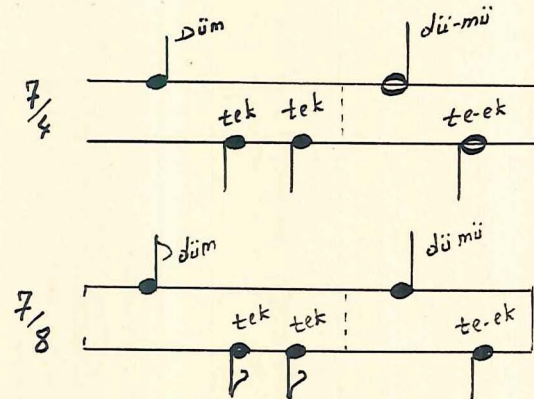
b) 7/8 ve 7/4 lük olmak üzere iki mertebesi kullanılmıştır.

7/8 lik birinci mertebesine bazan sadece DEVİRİ-HİNDİ, bazan de daha güzel olarak : Yürük Devri-Hindi derler.

7/4 lük mertebesine bazan sadece DEVİRİ-HİNDİ, bazen de daha yerinde olarak Ağır Devri-Hindi derler.

c) Y a p ı s ı : Başta bir semâi, sonda iki nim sofyan-dan yapılmıştır. (3 + 2 + 2 = 7)

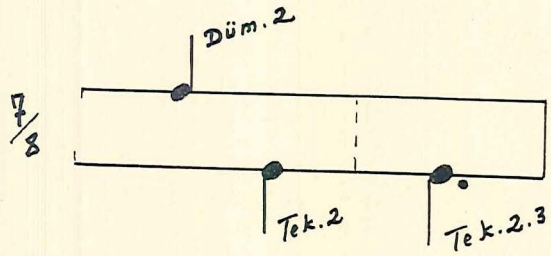
d) Şöyle vurulur :

NOT II- Sondaki iki NİM SOFYAN için bir SOFYAN diyenler vardır. Bu da yanlış değildir.

DEVİRİ - TURAN

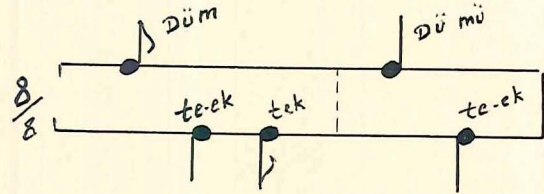
- a) Yedi zamanlı bir usûldür
- b) Çok defa yürük olan $7/8$ lik mertebesi kullanılmıştır.
- c) Y a p ı s ı : Başta (dört zamanlı) bir SOFYAN , sonra toplu halde bir SEMÂİ bulunur.
- d) Bu usul şöyle vurulur

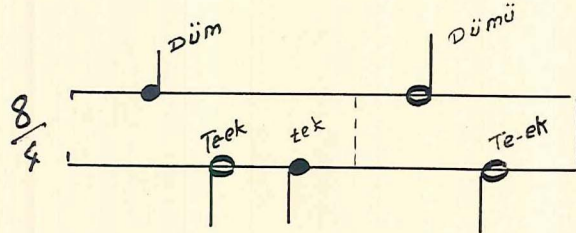
NOT Baştaki sofyan'a iki NİM SOFYAN 'da denilir.

D Ü Y E K

- a) Sekiz zamanlı bir usüldür.
- b) İki mertebesi vardır. 8/8 ve 8/4 lük her iki mertebesi de çok kullanılmıştır.
- 8/8 lik birinci mertebesine sadece D Ü Y E K ,
8/4 lük ikinci mertebesine ise, hareketi bir misli ağır olduğundan A ğ ı r D ü y e k denilir.
- c) Y a p ı s ı : Dörder zamanlı iki bölükten yapılmıştır. Birinci kısım S e n k o p -
ludur. İkinci kısım ise gayet s â k i n dir.
- d) Birinci mertebede D ü y e k usulü şöyle vurulur :

A ğ ı r D ü y e k 'in vuruluşu bir misli ağırdır:

M Ü S E M M E N

NOT I- MÜSEMME N , arapça ' sekizli ' demektir.

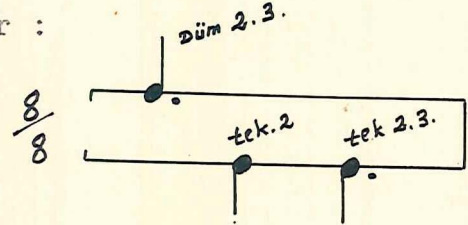
Eskiden bu usule KATAKOFTİ(Katikofti) de derlerdi. MÜSEMME N ismini kullanmak daha iyidir.

- a) Sekiz zamanlı bir usuldür.
b) Hemen sâdece 8/8 lik mertebesi kullanılmıştır.
c) Y a p ı s ı : Üç bölüktür : (3 + 2 + 3 = 8)
yâni , bir SEMÂİ , bir NİM SOFYAN ve yine bir SEMÂİ 'den meydana gelmiştir.

NOT II- Bu usûl için , bir semâi ve bir Türk aksağı usullerinden hasıl olmuştur dersek yanlış söylemiş olmayız. Buna göre :

$$\begin{aligned} 3/8 + (2/8 + 3/8) &= 8/8 \\ 3/8 + (5/8) &= 8/8 \end{aligned}$$

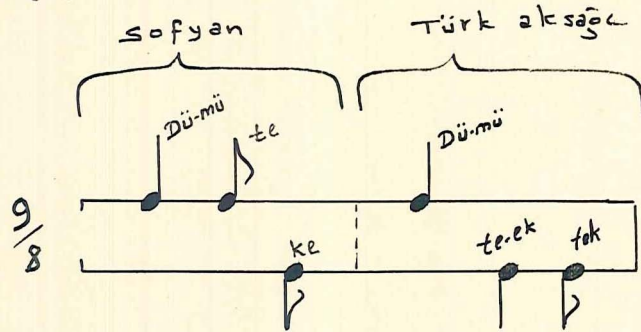
d) Bu usûl şu şekilde vurulur :

NOT III- M ü s e m m e n usulü, büyük bestekâr HACI ÂRİF BEY tarafından ibdâ olunmuştur.

A K S A K

- a) Dokuz zamanlı bir usuldür.
- b) 9/16, 9/8 , 9/4 lük olmak üzere üç mertebesi vardır. Ancak daha ziyade ikinci ve üçüncü mertebeleri kullanılır: 9/16 (Yürük aksak) , 9/8 lik: (Aksak) , 9/4 lük ise A ğ ı r a k s a k ismini alır.
- c) Y a p ı s ı : Bildiğimiz şekilde , başta bir Sofyan ve sonra bir Türk aksağından yapılmıştır : (4 + 5 = 9)
- d) Vuruluş şekli şöyledir :

NOT I Dokuz zamanlı usuller dört tanedir : 1- şimdi gördüğümüz a k s a k , 2- Evfer , 3- Raks aksağ ı ve 4- O y n a k 'tır.

NOT II- Aksak usulünün üçüncü mertebesi olan AGIR AKSAK usulünü ayrıca göreceğiz .

E V F E R

- a) Dokuz zamanlı usllerimizdendir.
b) İki mertebesi kullanılmıştır . Birinci mertebesine sadece e v f e r (9/8) , ikinci mertebesine ise A ğ ı r E v f e r (9/4) denir.
c) Y a p ı s ı : Aksak usulü gibidir bir sofyan ve bir türk aksağı .

NOT Aksak usulünden vuruluş şekli ile ayrılır. Baştaki s o f y a n aynıdır. Sondaki Türk aksağında küçük bir değişiklik vardır . Bu çok önemlidir. Aksak usulünde ,son- da (Te-ek , tek) olurken EVFER usulünde (Tek, te-ek) olur.

- d) Her iki mertebesindeki vuruluş şekli şöyledir :

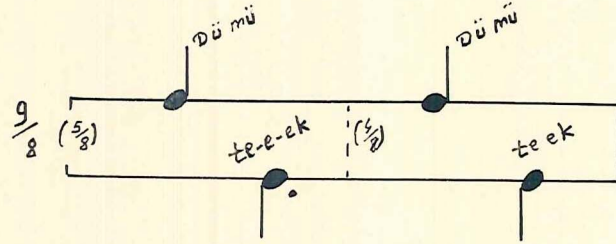
The image shows two musical staves illustrating the rhythmic structure of EVFER. The top staff is in 9/8 time, with a tempo marking of $\frac{9}{8}$ and a note value of $(\frac{3}{8})$. It features a sequence of notes: Dü mü, te, ke, tek, te-ek. The bottom staff is in 9/4 time, with a tempo marking of $\frac{9}{4}$ and a note value of $(\frac{3}{4})$. It features a sequence of notes: Dü mü, te, ke, tek, te-ek. A vertical dashed line separates the two staves at the 'ke' note. The 'te-ek' note in both staves is marked with a double underline.

RAKS - AKSAĞI

- a) Dokuz zamanlı üçüncü usüldür.
b) 9/8 lik mertebesi çok kullanılmıştır.
c) Y a p ı s ı : Burada aksak usulünde olduğu gibi
sofyan ve türk aksağında yapıldığı
görülürse'de iki usul Raks aksağında yer değiştirmiştir .
Yâni başta bir T ü r k a k s a ğ ı , sonra bir
s o f y a n 'dan mürekkeptir.

$$(5 + 4 = 9)$$

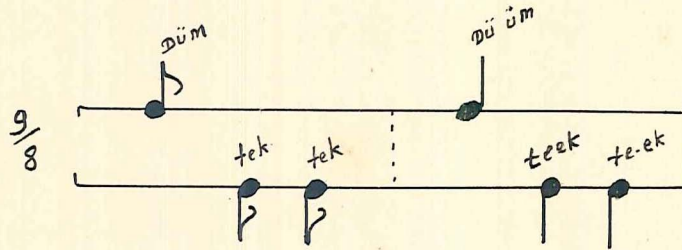
- d) Vuruluş şekli ile de A k s a k usulünden ayrıdır:

$$(\text{Düm. 2} \rightarrow \text{Tek 2.3} \rightarrow \text{Düm. 2} \rightarrow \text{Tek. 2})$$

O Y N A K

- a) Dokuz zamanlı dördüncü usulümüzdür.
b) 9/8 lik mertebesi kullanılmıştır.
c) Y a p ı s ı : Başta (üç zamanlı) bir SEMÂİ,
ve sonra (altı zamanlı) bir YÜRÜK SEMÂİ' den
yapılmıştır.
d) OYNAK usulü şöyle vurulur :

A Ğ I R A K S A K

a) Dokuz zamanlıdır, A k s a k usulünün üçüncü mertebesidir.

b) Y a p ı s ı : AKSAK usulünde olduğu gibidir.
Burada vahid-i kiyâsi : dörtlüktür.

NOT I- Bu usul ile ş a r k ı lar ölçülmüştür. Her mıs-
ra çok defa dört tane ağır aksak usü ile öl -
gülmüştür. (bestelenmiştir) Bu usul ile bestelenmek için
çok def'a (3 x Fâilâtün + fâilâxün) şeklinde olan
güfteler intihap edilir. O zaman her usule bir bölük düşer.
Bununla beraber burada ufak bir hususiyet vardır :

Dümü te ke Dümü te-ek tek

sofyan Türk aksâğı

Fâ-i lâ-tün

Dümü (te) ke Dümü Te-ek Dümü Te...

Ağır aksak usulünün notaya alınışı çok önemlidir:
yazılıştta porte eksik geldiği takdirde diğer portreye
geçerken Aksak usulünü meydana getiren birinci sofyanı
ve ikincisi türk aksâğını bölmek hiç doğru olmaz. Ancak
aşağıdaki şekilde bir bölünme kabul edilebilir

sofyan

Devamı

Türk aksâğı

usül başı.

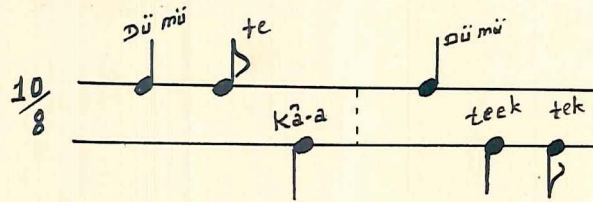
A K S A K S E M Â İ

- a) On zamanlı birinci usuldür .
b) İki mertebesi kullanılmıştır. 10/8, 10/4 luk.
(Aksak semâi usulünün birinci mertebesi olan 10/16
lik usulü ayrıca göreceğiz . Buna CURCUNA denir.)
c) Y a p ı s ı o Başka şekillerde iki TÜRK AKSAK'ın-
dan yapılmıştır. (5 + 5 = 10)

NOT I- 10/8 lik a k s a k s e m â i usulü nâdiren
şarkılarda kullanılır. Buna misal (Üdi NEVRES
Bey'in Muhayyer şarkısı (Gün kavuştu sukarardı) dir.
S a z s e m â i l erinin ilk üç hânesi bu usul ile
ölçülmüştür. Dördüncü haneler selbesttir. (Bu dördüncü
hanede : devri hindi, semâi , yürük semai, yürük aksak
gibi usuller kullanılmıştır.)

Aksak semai usulü a ğ ı r s e m â i forması ile
o kadar imtizaç etmiştir ki ,filanca faslın ağır semai
denecek yerde ... aksak semâisi derler.

- d) 10/8 lik AKSAK SEMÂİ şöyle vurulur :

A Ğ İ R A K S A K S E M Â İ

a) On zamanlıdır.

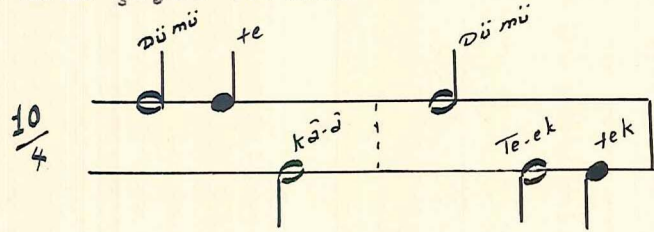
b) Aksak semai usulünün üçüncü mertebesidir (10/4)

c) Yapısı , Aksak semai usulünde olduğu gibidir. Aşağı-
da görüleceği gibi bazen velveleli vurulabilir.

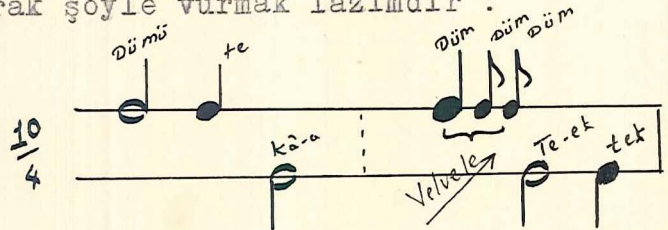
NOT : Bu usûl ile bazı ağır semâiler ölçülmüştür. Buna faslın (Ağır aksak semaisi) de derlr. Şarkılarda bu usul nadir olarak kullanılmıştır. Saz eserlerinde ise hiç rastlamadık.

NOT II Bu usulü 5 + 5 şeklinde düşünmek gerekir. Yani iki türk aksağı .

d) Düz olarak Bu usul şöyle vurulur :

NOT : Velveleli olarak şöyle vurmak lâzımdır :

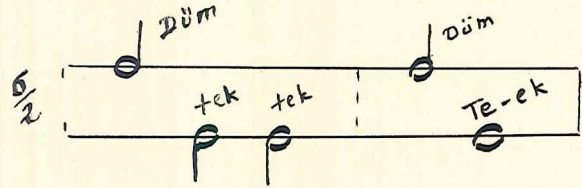
VELVELE : Usûlün şeklini (yapısını) hiç bozmadan bazı zamanların veya bütün zamanların aynı toplamda daha küçük kıymetlerle doldurarak süslemektir .

AĞIR SEMÂİ : Usûl ismi değildir. Bir forma ismidir. İki besteden sonra okunan üçüncü sözlü eserdir. Bu formanın usulü : altı zamanlı SENGİN veya AĞIR SENGİN yâni 6/4 lük ve 6/2 lik usullerden olabildiği gibi , 10/8 lik veya 10/4 lük aksak semai , yahut Ağır aksak semai usullerinden de olabilir.

SENGİN SEMÂİ

S e n g i n (farsça) ' ağır ' demektir. Eğer türkçe söylemek düşüncesiyle s e n g i n kelimesi karşılığı olarak 'ağır ' dersek her şeyi karma karışık etmiş oluruz. Zira SENGİN SEMÂİ başka şey (bir usulün adı), Ağır SEMÂİ ise başka bir şeydir (bir forma adı) Söz olarak mânaları aynı ise , de SENGİN SEMÂİ, altı zamanlı usulün orta gidişini gösteren ikinci mertebesinin ismidir.

6/2 lik olan ağır sengin semai (ağır semai) şöyle vurulur :

NOT : Mevcut ağır semailerin pek çoğu 10 zamanlı usullerden yapılmıştır. Altı zamanlılar pek azdır. Bundan dolayı filanca faslınağır semaisi denecek yerde Aksak semaisi derler. ---

C U R C U N A

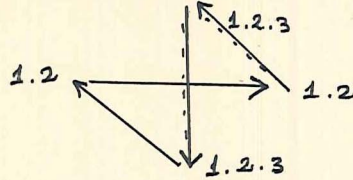
- a) On zamanlı bir usuldür.
b) Aksak semai usulünün birinci mertebesidir (10/16)

NOT : Bazen 10/16 lık bazen de 10/8 lik olarak yazılabilir. Bir zamana kalabalık nağmeler düştüğü zaman 10/8 lik olarak yazmak daha doğrudur.

c) Y a p ı s ı : Başka şekillerde iki Türk aksağından yapılmıştır. yâni (5 + 5 = 10) dır. Hatta birinci 5/8 likten sonra noktalarla ayıran ve usul bitinci çizgi ile gösteren yazı şekilleri de vardır.

d) V u r u l u Ő u :

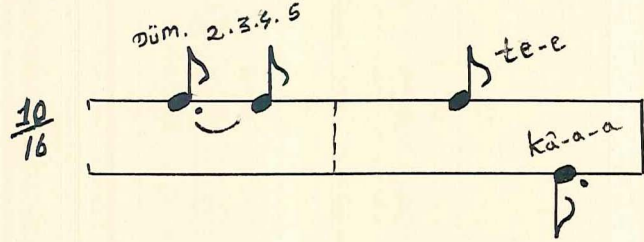
Ayakta vururken dört zamanda(harekette) vurmalıdır:
0 takdirde yapısı : (2+3)+(2+3) nadiren olduğu halde,
daha ziyade bu yapı : (3 + 2) + (2 + 3) olur :

Otururken asıl vuruluş şekli Őyledir :

NOT : C U R C U N A usulünü vururken gözönünde tutulacak ehemmiyetli noktalar vardır :
Birinci bölüm 5/8 lik , zaman sayısı hariç vuruş şekli ile Aksak usulünün başındaki s o f y a n 'a çok benzer . Aradaki mühim fark , sadece son vuruştadır. (Ke) yerine (kâ-a) vardır. Bu ssn kısmı güzelce vurmak için : (kâ) diyip sol eli vururken aynı zamanda sağ eli kaldırmamalıdır. kâ 'dan sonra -a- diyerek, beşinci zaman içinde sağ eli kaldırmak gerekir. Bu şekilde mühim bir karışıklık önlenmiş olur. İkinci 5/8 lik bölümün kat'i olarak bildiğimiz türk aksağı olduğunu unutmamalıdır.

NOT III- Eskiden C u r c u n a usulünü bazan şöyle vururlardı :

Hakikaten bazı şarkıların gidişine bu şekil vuruş çok uygun gelir. Fakat bir eserin deşifraji için hiç tavsiye edilmez. Zira ilk beş zamanı toplu haldedir.

Curcuna usulünün bu şekil eski vuruluşuna en güzel örnek : Rast - Nedendir bu dilizârın figanı , şarkısıdır.

AKSAK SEMÂİ EVFERİ

Aksak semai usulünün son bölümünde yapılan değişiklik neticesinde hasıl olan ve aksak semai usulü ile küçük bir farkla (vuruluş farkı ile) ayrılan bu usul on zamanlı bir usuldür ve 10/8 lik mertebesi kullanılır.

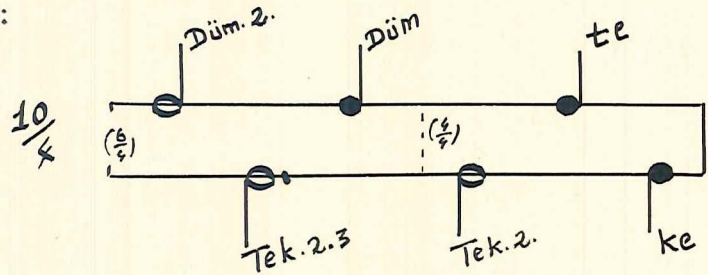
HÜZZAM - kerem eyle şarkısında mısraın sonundaki hece (gâh) hecesi kuvvetli ve uzun olduğundan yukarıda gördüğümüz en son tek hecesine getirilmesi doğru olmaz. Bu heceye iki zamanlı uzun bir parça lâzımdır. Aksine olarak sondan bir evvelki (ni) hecesi kısadır. Yukarıda görülen (te-ek) vuruşu da buna uzun gelir. (ni) hecesine bir zamanlı kısa bir vuruş lâzımdır. İşte bu ihtiyaçla, yukarıdaki misalde olduğu gibi, son türk aksağı, dokuz zamanlı usulde gördüğümüz e v f e r şekline sokulur. Ve buna da AKSAK SEMAİ EVFERİ demek lâzım gelir.

Şöyle vurulur :

The image shows two musical staves. The top staff is labeled with the time signature 10/16 and contains three notes: a quarter note, an eighth note, and a quarter note. The bottom staff is labeled with the time signature 10/8 and contains four notes: a quarter note, a quarter note, a quarter note, and a quarter note. The lyrics 'Dü mü te' are written under the first two notes of the top staff, and 'öümü' is written under the last two notes of the top staff. The lyrics 'kâ-a' and 'tek te-ek' are written under the four notes of the bottom staff. A vertical dashed line is placed between the second and third notes of both staves. The bottom staff has a double bar line at the end.

LENK FAHTE

- a) On zamanlı bir usuldür.
b) Daha çok 10/4 lük mertebesi kullanılmıştır. Orta bir gidişi vardır.
c) Y a p ı s ı : Değişik şekilde bir YÜRÜK SEMAİ ile bir SOFYAN'dan yapılmıştır. (6 + 4 = 10)
d) Şöyle vurulur :

NOT I- LENK : 'Topal ' demektir , FAHTE : 'Üveyk' kuşu (güvercin) . Lenk fahte (topal güvercin) .

NOT II- L e n k f a h t e usulü , gelecek seneye göreceğimiz F A H T E usulünün hakikaten yarısıdır. Bu bakımdan bu usule n i m f a h t e de derler.

NOT III- İsminden de anlaşıldığı üzere usulün gidişin- de hakikaten bir toplallık vardır.

NOT IV- İlk bakışta bu usul (5 + 5) gibi görünür ve bu yüzden pek çokları tarafından bu şekil- de mütalâa edilmiştir. Halbu ki altıncı zaman olan (düm) ~~gax~~ gayet hafiftir. Biliriz ki , usullerde 'düm ler daima kuvvetli zamana tekabül eder. ve bir usul başı olur. İşte bu usulü 5 + 5 şeklinde düşünenler burada aldanıyorlar. Halbu ki 3.4.5. nci zamanları ihtiva eden

(tek) vuruşu , topallığı hâsıl eder. Sonra 7. ve sekizinci zamanları ihtiva eden (tek) hecesi ise kuvvetli bir vuruştur ve her zaman üzerinde bir hece bulunur. Bu , bazan bir es'i de doldurur.

NOT V- Vurulurken ellerin kalkış şekillerine bilhassa dikkat etmek gerekir.

Üç zamanlı ikinci vuruş (tek hecesi),
TEK :2.3. diye vurulmalı ve Müsemmen'de olduğu gibi ,
Tek. 2. sayıldıktan sonra üçüncü zaman'da sağ el vuruşuna hazırlık için kaldırılmalıdır.

NOT VI- L e n k f a h t e 10 zamanlı bir usul olduğundan küçük usul sayılırsa da daima büyük usul muamelesi görmüştür. Yani bu usul ile hiç şarki ölçülmemiş , dâima büyük usullerle ölçülen p e ş r e v , ve b e s t e lerde kullanılmıştır.

Bilhassa n a k ı ş bestelerin bu usul ile ölçülmesi âdet olmuştur. (Bu usul ile ölçülen nakış besteler , ikinci bestedir)

N A K I Ş : Bir forma ismidir. Bestelerde ve semailerde kullanılır.

Nakış beste , nakış ağır semai, nakış yürük semai denilir. Güfte, murabbadır. İki şer mısralık iki kısma ayrılır.

Birinci beyite b e n d - i e v v e l ,
ikinci beyite b e n d - i s â n i denir.
Her bendden sonra fazla süslü terennüm , (lafzî) ve (ikai) bir terennüm vardır. İşte bundan dolayı bu formaya N A K I Ş denir. Bu sözlerden anlaşılıyor ki bu formalar , (bend-i evvel + Terennüm ve bend-i sani + terennüm) olmak üzere iki hanelidir.

B Ü Y Ü K U S U L L E R

Büyük usûl sözünden ne anlaşılır ?

Bazıları , on zamandan küçüklerini ' küçük usul ' ve daha büyüklerini ' büyük usul ' addederler. Bazıları yirmiyeye kadar olanları 'ortanca usul' ve yirmiden yukarısını 'büyük usul ' addederler. Bazıları ise, onbeşe kadar olanları 'küçük', ve daha büyük olanları da ' büyük' usul sayarlar.

B a s i t u s û l , iki tanedir. iki zamanlı ve üç zamanlı (nim sofyan ve semâi) usulleridir.

Dört ve daha fazla zamanlı usullerimiz, hepsi bu iki usulün birleşmesinden hasıl olmuştur. Bu usullere : M ü r e k k e p U s û l denir. Büyük usuller, 15 zamandan büyük olduklarına göre , ade üzerinde 'büyüktürler' ve buna göre b a s i t olmaları inkân yoktur. Yâni bütün büyük usuller de m ü r e k k e p tirler. Fakat her mürekkep usul , büyük olmayabilir. Meselâ Türk aksağı en küçük bir mürekkep usuldür.

Büyük usullerin yapılışında en çok s o f y a n usulleri kullanılmıştır. Yalnız sofyanlardan yapılmış büyük usuller vardır : meselâ HAFİF usûlü , 8 sofyan- dan yapılmıştır.

NOT I- Bu sofyanlar her zamam için , eskiden bildiğimiz gibi dört zamanlıdır. Fakat usulün mertebesine göre , 4/8, 4/4 ve 4/2 lik olabilirler. Böylece alt sayıların değişmesi bu sofyanların zamanını değil , mertebelerini yâni gidişlerini değiştirir.

NOT II- Bu sofyanların vuruluşları bazan eski bildiğimiz gibi ise de çok defa zaman dört kalmak şartıyla çeşitli şekillerde vurulmuştur.

Aşağıda yazılı misale göre :

- 1) Altıncı misalde : eski zamanda DÜM 2.3.4 diye vurulurdu . Bu şekil , bunun son zamanlarda yapılmış vel - veleli hâlidir.
- 2) dokuzuncu misalde : DÜM 2.3.4. ün veya DÜM 2, DÜM 2 nin velvelesidir.
- 3) yedinci misaldeki TA HEK ise eski zamanda D.2.3.4 diye vurulurdu. TA-HEK bunun velvelesidir. Ta-hek'den evvel muhakkak (düm) gelir. Eğer bu DÜM bir zamanlı ise sol el , düm'ün vurulmasıyla kalkar, Eğer DÜM, iki zamanlı ise DÜM'ün ikinci sayısında (2) diye sol el kaldırılır.

TA : Sol elin vurulmasıdır. Eğer TA , bir zamanlı ise sol el vurularak sağ el ile birlikte hemen kaldırılır. TA iki zamanlı ise TA diye sol el vurulur ve (2) diyerek sol ve sağ el birlikte kaldırılır.

HEK : Kalkmış olan iki elin birden vurmasıdır. HEK'in sonunda daima te ke te ke gelir. HEK bir zamanlı ise HEK diye iki el vurularak hemen sağ el kaldırılır, iki zamanlı ise kalkmış olan iki el vurulmalı ve sonra (2) diye sağ eli kaldırmalıdır.

T Ü R K M Ü S İ K İ S İ

N A Z A R İ Y A T I

I

U S Ū L L E R

ŞEFİK GÜRMERİÇ

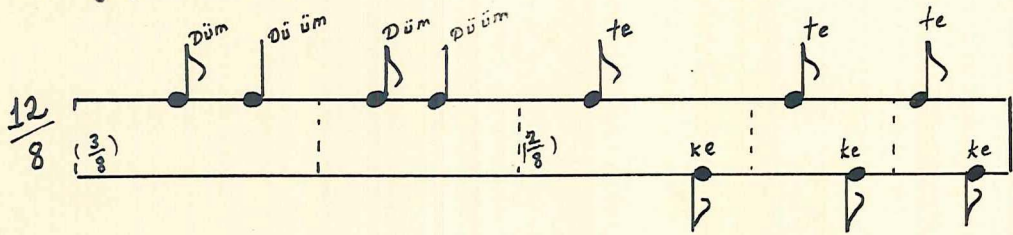
İstanbul Belediye Konservatuarı
Türk Müsikisi Nazariyatı
Öğretmeni

M. Serdar Öztürk

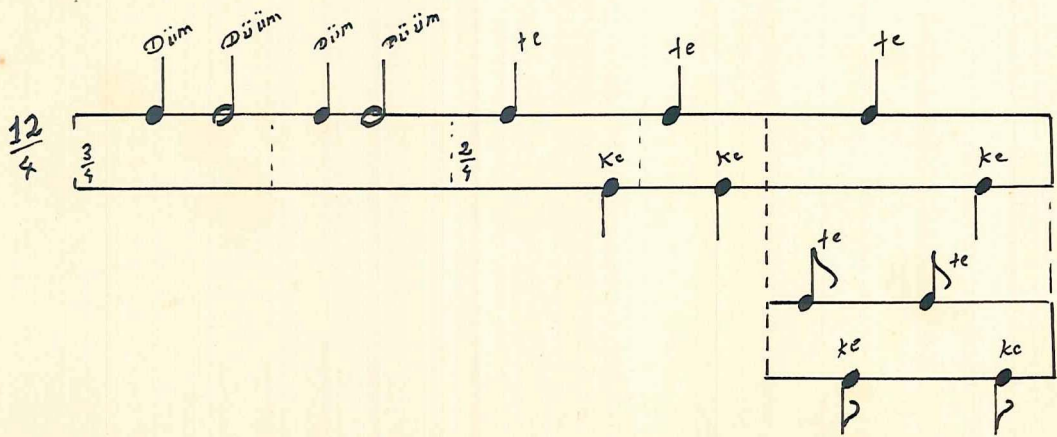
F R E N K Ç İ N

- a) On iki zamanlı bir usuldür.
- b) İki mertebesi vardır 12/8, 12/4. Her iki mertebesi de kullanılmıştır.
- c) Y a p ı s ı : İki SEMÂİ ile üç NİM SOFYAN'dan yapılmıştır. $(2 \times 3) + (3 \times 2)$
 $6 + 6 = 12$

d) Şöyle vurulur :

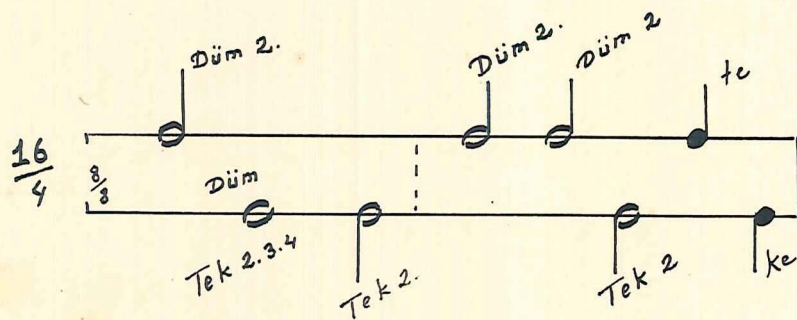

NOT Bu usulün 12/4 lük mertebesi aşağıda göreceğimiz şekilde vurulur. Aradaki fark, son nim sofyanın velveleli vuruluşudur :

Ç İ F T E D Ü Y E K

- a) on altı zamanlı bir usuldür.
- b) 16/4 lük mertebesi ZİNCİR usulünün başında kullanılır. Bu usul ile Peşrev ve besteler ölçülmüştür. Sekiz zamanlı iki bölüğe ayrılır.
- c) Y a p ı s ı : (8 + 8) = 16 dır. Bütün DÜYEK usullerinde olduğu gibi, bu usulün de başında bir s e n k o p vardır. Yalnız pek büyük kıymetlerle yapıldığı için âdetâ hissedilmez gibidir. Fakat dikkat etmelidir. Senkopun ortasına düşen kıymet en kuvvetli olacaktır.
- d) Çifte düyek şöyle vurulur :

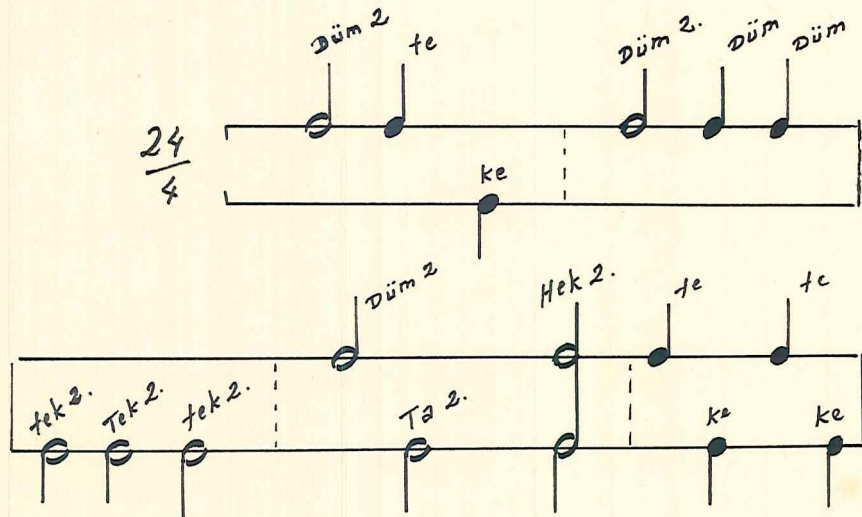
Ç E N B E R

- a) 24 zamanlı bir usuldür.
b) 24/4 lük olan mertebesine her zaman ÇENBER ,24/2 lik mertebesine ise bazan yine Çenber, bazan de hareketinin ağırlığından dolayı A ğ ı r Ç e n b e r derler. Görülüyor ki böylece usulün iki mertebesi de kullanılıyor.

c) Y a p ı s ı : İçinde hem sofyan ve hem de yürük semai bulunan usullerimizdendir. Başta , birincisi bildiğimiz şekilde , ikincisi başka şekilde iki SOFYAN , sonra başka şekillerde iki YÜRÜK SEMAİ ve en sonra yine başka şekilde bir sofyan'dan yapılmıştır.

$$(2 \times 4) + (2 \times 6) + 4 = 24$$
$$((4 + 4) + (6 + 6) + 4$$

- d) Çenber usulü 24/4 lük olarak şöyle vurulur :

e) Bu usul ile p e ş r e v ve b e s t e l e r ölçülmüş-
tür. Bu usul ile bir eserin notasını yazarken şu hu-
suslara dikkat etmelidir :

En başa pek tabii olarak zaman sayısı olan 24/4 lük y
yazılır. Sonra küçük sayılarla ilk sofyanları göstermek
üzere 4 rakkamı yazılır , bu iki sofyanların arasını nok-
talarla ayırırız. İkinci sofyandan sonra 6 rakkamı ile
yürük semailer belirtilir, yine yürük semailerin arası
da noktalarla ayrılır, ve ikinci yürüksemaiden sonra
son sofyanı göstermek üzere yine 4 rakkamı yazılır ve
bundan sonra usul bittiginden usûl nihayetini ya kalın
yahut çift çizgi ile gösteririz.

NOT A ğ ı r ç e n b e r usulü ile ölçülmüş beste-
lerde , mısra , bütün bir usul ile ikinci usulün
TA HEK'inin nihayetine kadar devam eder. Terennüm ise
ikinci usulün TE KE TE KE 'sinden girer. Bundan sonrası
için iki hâl görülüyor

I - ZAHARYA isimli ~~RM~~ RUM asıllı bestekâr , bir
hâneyi dört usul ile bestelemiştir. Zaharya'da üçüncü
usulde terennüm devam eder, dördüncü usulde ise , mısra
sonundan alınan kısım bulunur. (ZAHARYA, Sarayın kürk
müteahhidi imiş, eski mecmualarda bu zattan Zaharya, ba-
zan Kürkçü Zaharya , bazan de sadece Kürkçü diye bahse-
dilir.

II- SEYYİT NÜH, SADULLAH AGA, MEHMET AGA gibi nis-
beten Yeni sayılan bestekârların Ağır çenber eserlerin-
de bir hâne : 3 usuldür. Üçüncü usulde terennüm ve
mısra sonundan alınmış kısım bulunur

f) A ğ ı r ç e n b e r (en çok kullanılanı) şöyle
vurulur :

sofyan I Sofyan II

$\frac{24}{2}$ ($\frac{4}{2}$)

ke-e

($\frac{6}{2}$) ($\frac{4}{2}$)

Te-ek_{2-ki} Te-ek_{2-ki} Te-ek_{2-ki} Dü-mü_{2-ki} He-ek_{2-ki} te-e te-e

ke-e ke-e

Yürük semâi I Yürük semâi II Sofyan

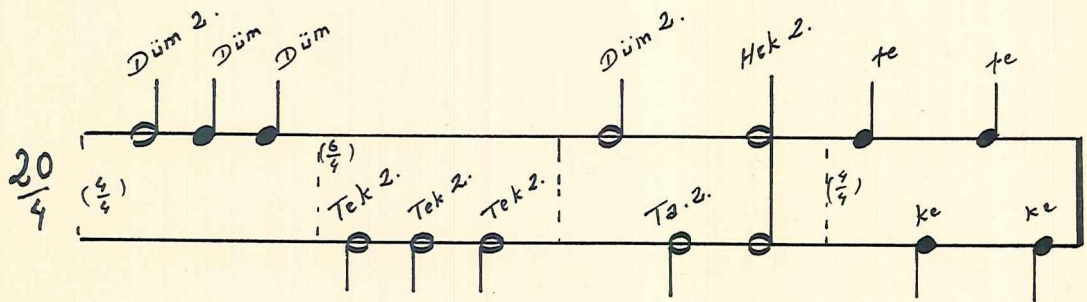
F A H T E

- a) 20 zamanlı bir usuldür.
- b) Orta gidişte bir usuldür. 20/4 lük mertebesi kullanılmıştır.
- c) Y a p ı s ı : Çanber usulünün başındaki sofyanı vurmayıp ikinci sofyandan itibaren vurduğumuz takdirde F a h t e usulü meydana gelir.

NOT : Ç E N B E R usulünün ikinci sofyasının (Fahte usulünün ise birinci kısmı -sofyanın-) sonundaki iki tane dörtlük DÜM, bir tane ikilik DÜM'ün velvelesi- dir. Hanende hocalar , güzel gitsin diye böyle bir velvele yapmışlardır. Hareket , Fahte usulünde ağır değil , orta olunca bu velveleye lüzum yoktur.

NOT - Bu usul, Lenk Fahte'nin (N₁m Fahte) hakikaten iki mislidir. (Bu usule : Acemkürdi , İntizar-ı makder)

- d) F a h t e usulü şöyle vurulur :

E V S A T

a) 26 zamanlı bir usuldür
b) 26/8 lik mertebesi çok kullanılmıştır. 26/4 lük ikinci mertebesi de vardır (misal : Hicaz şarkı : 'Niçin A sevdiğim) Birinci mertebesine misal (Mahur Sabah olsun ben şu yerden ') şarkısıdır. Bu usulün üçüncü mertebesi kullanılmıyor.

c) Y a p ı s ı : 13 er zamanlı iki kısımdan yapılmıştır: Her kısım da (5 + 4 + 4) şeklindedir . Yâni : Değişik şekillerde Bir türk aksağı , sonra iki sofyandan yapılmış iki bölüktür. Birinci 13 lüdeki vuruluşlar ile ikinci 13 lüdeki vuruluşlar değişik tir. Fakat Kıymetleri ve usulleri aynıdır.

(1 Türk aksağı + 2 Sofyan)+/(1 T.aksağı + 2 Sof)

d) Bu usul şöyle vurulur :

26/8 (5/2) te ke kâ-a (4/3) Te-ek Düüm Düüm Düüm

13/8 Te-ek kâ-a 4/3 Düm 2.3.4. Düm 2.3.4.

NOT I- Evsat usulünde bir eserin notasını yazarken, kağıt büyükse bütün usulü bir satıra yazmalı, yahut kağıt bol ise 13 zamanı bir satıra , 13 zamanı ise diğer bir satıra yazmalıdır. Birinci 13 ün sonuna kalınca bir çizgi , ikinci 13 ün yani usulün nihayetine de çift çizgi çekmelidir.

NOT II- Keza Evsat usulünde bir eser notaya yazılırken onu meydana getiren küçük usulleri de noktalarla ayırmalıdır. 13 lerin başına 5 ve ikinci usüle de 4 sayısını yazarak türk aksağı ve sofyaları bu şekilde belirtmelidir.

NOT III- Birçok usullerden farklı olarak bu usul , D ü m ile biter. Vuruluş şöyle olmalıdır: İkinci 13 ~~TEK~~ ile başladığından , birinci 13 ün sonunda SOL el hazır olmalı, fakat ikinci 13 ün sonu DÜM ile bittiğinden ve yeni usul de DÜM ile başlayacağından yine sağ eli kaldırmalıdır.

NOT III- Bu usül ile peşrevler, besteler ve ilâhiler ölçülmüştür. Elde gayet bol ilâhiler olmakla beraber bugün peşrevlere misal çok azdır.

DEVİR - İ KEBİR

- a) 28 zamanlı bir usuldür .
b) İki mertebesi vardır. 28/8 lik mertebesi bazan ,
28/4 lük ikinci mertebesi ise çok kullanılmıştır.

NOT I- Yukarıdaki mertebelerden anlaşıldığına göre ,
orta ağırlıkta bir gidişi vardır. (Pek ağır hiç bir z
zaman değildir)

Bu, canlıca ve orta hareketi yüzünden, orta ka-
rekterli peşşrevleri ve ikinci besteleri ölçmek için
çok kullanılmıştır. (Devri Kebir usulünde pek çok
peşşrev vardır.) Bununla beraber bu usûl ile ilâhiler
ve âyin-i şerifler de ölçülmüştür.

- c) Y a p ı s ı : İki eş 14 lük bölüğe ayrılır.

Her 14 lük zaman da (6 + 4 + 4) şeklinde bir yürük
semailile iki sofyan'dan yapılmıştır. Bu yürük
semai ve sofyanların çoğu bildiğimiz şekilde değildir.

NOT II- (6 + 4 + 4) formülünün yarısını alarak küçül -
türsek (3 + 2 + 2) hâline gelir. Bu ise Devr-i Hindi
nin formülüdür. O halde DEVRİ KEBİR usulüne iki tane
Devr-i Hindî'den yapılmıştır diyenler pek yanılmamıştır

NOT III- Fakat bunu bu kadar basit düşünmek doğru değıl-
dir. Bu zamanlar pek genişlemiş, velvelelenmiş olduğun-
dan ancak böyle nazari olarak hesap edilebilir. İleri-
de göreceğiz ki kendi halinde iki tane Devri-Hindi,
Bir DEVRİ-REVAN usulünü meydana getirecektir.

- d) D e v r i K e b i r usulü ile ölçülmüş besteler-
de sadece mısra güftesi daima iki usuldür. Terennüm
iki usul olduğu zaman birinci usulde İka-i terennüm ,

İkinci usulde de mısraın sonundan alınmış kısmın tekrarı bulunur. Buna göre Bir hâne (1 mısra + 1 terennüm) = dört usul olur.

Terennüm bir usul olduğu zaman ' lafzi terennüm' dür. Dördüncü usul olmadığından mısra sonundan alınmış kısmın tekrarı yoktur. Bu halde bir hane , üç usul dür.

Bu usul ile ölçülmüş peşrevlerde her hâne , teslimi ile beraber 4 usuldür. (Hane 3 + Tes. 1) (Geçen asrın meşhûr peşrev bestekârı Tanbûri OSMAN BEY , daima bu şekil bir kalıp kullanmıştır)

Neyzen ASIM BEY'in meşhûr R a s t peşrevinde ise Her hane 3 usûldür. (Hâne 2 + Teslim 1)

NOT IV- Bazan (Hane 2 + Teslim 2 usul_) şeklinde olanları da vardır. Misâl : Emin Ağa'nın SÜZİNÂK peşrevi gibi.,

e) V u r u l u ş u : Bu usul hareketinin güzelliğinden ve peşrevler , beste ve ayinlerde çok kullanılmış olduğundan dolayı eski vuruluş şeklini epeyce değiştirmiştir. Tabii bu değişme esasta değil , velvelededir. Buna göre aşağıda bu usulün üç türlü vuruluş şekli ile eski ve yeni bir arada gösterelim :

(Bu gün vurulan velveleli şekli)

F R E N G - İ F E R

- a) 28 zamanlı bir usuldür.
b) Ağır hareketi kullanılmaz. Bunun için ikinci mertebesi olan 28/4 lük şekli çok kullanılmıştır.
c) Y a p ı s ı : Baş tarafta aynı formada iki tane yürük semâi'ye muhtelif formalarda dört sofiyanın eklenmesinden meydana gelmiştir :

$$(2 \times 6) + (4 \times 4) \\ 12 + 16 = 28$$

- d) Bu usul ile b e s t e ler ölçülmüştür.
Bu usul ile ölçülmüş bestelerde bir hâne , 4 usuldür. Mısra güftesi tam iki usuldür. Üçüncü usulde terennüm başlar . Bazan sade terennüm olmak üzere iki usulde daha devam eder. Bazan da dördüncü usulde mısra sonundan alınmış bir kısmın tekrarı vardır.

Bu usule misaller :

DEDE efendi'nin Ferahfeza bestesi (Ey kâş-ı keman)
Kaptanzâde'nin Rehâvi bestesi (Arzetmediğim yâre),
Hâşim Bey'in Karcıgar bestesi (Dilbeste tâb-1)

- e) Bu usul şöyle vurulur :

28/4

Düm 2.
Düm 2.3.4.
Düm 2.
Düm 2.3.4.
Düm 2.
Tek 2.

Düm 2.
Düm 2.
Ta 2.
Hek 2.
te
ke
ke

R E M E L

- a) 28 zamanlı bir usuldür
b) Üç mertebesi vardır 28/8, 28/4 ve 28/2 lik.
28/2 lik mertebesi her zaman için AGIR REMEL'dir.
Daha çok ağır hareketteki üçüncü mertebesi 28/2 lik kullanılmıştır. Aşağıda vuruluş şekli gösterilen de budur.

Bazan 28/4 şeklinde yazılmış fakat ağır okunacak diye yazılan A ğ ı r R e m e l 'ler de vardır. Yoksa 28/4 lük sadece REMEL olmak lâzım gelir. Şu halde bu usulün orta, ağırca ve a ğ ı r hareketleri kullanılıyor demektir.

- c) y a p ı s ı : Başta bir sofyan , bir yürük semâi , sonra yine 1 sofyan ve bir yürük semai ve nihayetinde iki sofyandan yapılmıştır :

$$\begin{array}{ccccccc} (4 + 6) & + & (4 + 6) & + & (4 + 4) & & \\ 10 & + & 10 & + & 8 & = & 28 \end{array}$$

- d) Bu usul ile peşrevler ve besteler ölçülmüştür.
Bu usul ile ölçülmüş besteler'de bir hâne iki usuldür. Mısra birinci usuldedir , terennüm ikinci usuldür. Buna göre demekki her mısra terennümü ile iki usul oluyor. Birinci usulde sadece mısra güftesi bulunur , ikinci usulde ise terennüm başlar. Terennümün sonunda mısra nihayetinden alınmış bir kısmın tekrarı vardır .

NOT Eski zaman da bu usulün de düz vurulduğu anlaşılıyor. (Eski kitaplardan)

Aşağıdaki vuruluş yazısından , vahid-i kiyası zaman olan ikilikten küçük olarak göreceğimiz kıymetlerin,sonradan yapılmış velvele olduğu anlaşıl-
maktadır. Buna göre bugün vurulan şekil , eskinin aynı olmakla beraber velveleli hâlidir denebilir.

Bu usul şöyle vurulur :

M U H A M M E S

- a) 32 zamanlı bir usuldür.
- b) Uç mertebesi vardır. 32/4 lük ikinci mertebesi çok kullanılmıştır.
- c) Y a p ı s ı : Muhtelif şekillerde sekiz sofyandan yapılmıştır.
- d) 32/4 lüğün orta bir gidişi vardır. Bu sebeple ikinci besteleri ölçmek için kullanılmıştır. Bu usul ile peşrevler , kârlar ve ilâhiler de ölçülmüştür. Muhammes usulü ile ölçülen bestelerde bir hâne, dört usuldür. Mısra iki usul, terennüm iki usuldür. Terennüm sonunda mısra nihayetinden alınmış bir kısım vardır.

P e ş r e v l e r e gelince : Bunlar biraz farklıdır:
III. Sultan Selim'in Pessendide peşrevi, hane bir buçuk usul , teslim ise yarım usuldür. Yani (Hane + Teslim = 2 usul) Ahmet Ağa'nın Şevkiail peşrevi, Emin Ağa'nın Nışabur peşrevinde : (Hane : iki usul , teslim ise bir usuldür . Yâni (Hane + Teslim = 3 usul)

Osman Bey'in Uşşak peşrevi (Hane 2 usul, teslim iki usuldür. Yâni (1 Hane + Teslim = 4 usul)

Ve nihayet , Dilhayat hanım'ın (Bu bestekâra
Dilhayat Kalfa da derler) SİPİHR peşrevi :
hâne : 2 usul, Teslim 3 usuldür . Buna göre :
(Hane + Teslim = 5 usul) olur .

NOT - Muhammes usulünde bir eserin notası yazılırken
usulün başına büyük sayılarla 32/4 lük yazmalı ve hemen
yanına 4/4 lük küçük rakkamı yazmak gerekir. Bundan
sonra sofyaları noktalarla ayırmalı ve nihayet usul
bittiği zaman kalın bir çizgi ile bitişi belirtmelidir.

e) Bu usul şöyle vurulur :

32/4
(5/8)

Düm 2. te
ke
Tek 2.
Düm 2.
Düm 2. Düm 2.
te
ke
Düm 2.
Hek 2. te te
Tek 2. ke Ta 2. ke ke

H A F İ F

- a) 32 zamanlı bir usuldür.
- b) 32/8, 32/4, 32/2 lik üç mertebesi vardır. Her üç mertebesi de kullanılmıştır.
- c) y a p ı s ı : Muhtelif şekillerde sekiz sofyandan meydana gelmiştir.
- d) gidişi : ortadır. Bundan dolayı ikinci bestelerin ölçülmesinde kullanılmıştır. Bu usul ile kârlar, peşrevler , ilâhiler ve besteler ölçülmüştür.

NOT I- Ağır hareket bu usulün karakterine uymaz.

Meselâ en çok kullanılan 32/2 lik üçüncü mertebesinin gidişi bile ortadır. Bundan dolayı bu usul ikinci besteler için çok kullanılmıştır. Ağır karakterli eserlerin orta gidişidir. Pratik olarak orta gidişli bir sebâre (ç) gibidir .

NOT II- Sofyanları, yazılıştta , noktalarla ayırmak , dördüncü sofyandan sonra bir ince çizgi ve usul ni-
~~hax~~ hayetinde de çift veya kalın bir çizgi çizmek faydalıdır.

- e) H a f i f usulü ile ölçülmüş bestelerde her ~~mısra~~ hâne iki usuldür . birinci usul , mısra güftesi , ikinci usul ise terennümdür. Bu bestelerde çok

defa mısra sonundan alınmış bir kısmın tekrarı yoktur. Hafif usulü ile ölçülmüş bestelerde bazan hâne ve teslim iki usul , bazan hane ve teslim 4 usul dür. Peşrevlerde ise şöyledir :

Hane (1 usul) + Teslim (1 usul) veya

Hâne (2 usul) + Teslim (2 usul) yahut ta

Hâne (3 usul) + Teslim (1 usul) Bu son şekil

pek nâdirdir.

f) H a f i f usulü şöyle vurulur :

The image shows three staves of handwritten musical notation for the Hafif usulü. The first staff is marked with a time signature of $\frac{32}{2}$ and a note value of $(\frac{1}{2})$. It contains a sequence of notes: Düm, Tek, Tek 2., Düm, Tek, Tek 2., Düm 2., Te, Düm, Tek, Tek 2. The second staff continues the sequence: Düm 2., Te, Düm, Düm, te, Düm, te, Düm, ke, Tek, ke, Tek, ke. The third staff shows: Ta, Hek, te, te, ke, ke. The notation uses a two-line staff with notes placed on the lines and below. Vertical dashed lines separate the measures. A small symbol resembling a stylized 'E' or '3' is at the bottom right.

B E R E F Ş A N

- a) 32 zamanlı bir usuldür.
b) En çok 32/4 lük mertebesi kullanılmıştır.
c) Y a p ı s ı : Başta , zamanları (4+2=6)
şeklinde ve aynı formada iki yürük semai ile ,
muhtelif şekillerde 5 sofyandan yapılmıştır.
d) Bu usul ile peşrevler ve besteler ölçülmüştür.

NOT I- Kantemiroğlu'nun Acemli Yegâh peşrevvi,
32/8 lik mertebededir.

- e) Berefşan usulü ile ölçülmüş bestelerde bir hâne :
dört usuldür. Mısra iki usuldür , üçüncü usul ile
terennüm başlar, dördüncü usulde de mısra sonundan
alınmış kısmın tekrarı gelir.

NOT II- Seyyid Ahmet Ağa'nın Nişaburek Peşrevinde
hâne tam iki usul ve teslimi bir usuldür. Demekki tes-
limi ile beraber bir hâne üç usuldür.

NOT III- Berefşan usulü , Zencir usulünün terkibinde
bulunur ve beşinci usuldür.

- f) Bu usul şöyle vurulur :

S A K İ L

NOT I- SIKLET : Ağırılık , sakıl ' kiloca yüklü'
S a k î l , aşağı yukarı , musikide H a f i f usulü-
nün karşılığıdır. (Ağırılık bakımından)

- a) 48 zamanlı bir usuldür.
b) Daha çok 48/2 lik mertebesi kullanılır.

NOT II- Bu usulün gidişi ağırdır , bundan dolayı
ikinci besteler için kullanılmıştır.

c) y a p ı s ı : Bu usul içinde hem sofyana hem
yürük semai vardır. Başta bildiğimiz şekilde
bir sofyana ve sonra (2 + 2 + 2) şeklinde bir yürük
semai ve yine bir sofyana ile aynı şekilde üç tane
yürük semai ve daha sonra muhtelif şekillerde dört
sofyandan yapılmıştır.

NOT III- Bu usulün 150 sene evvelki şeklinin (vurulu-
şunun) daha düz olduğu anlaşılıyor. Sonra zamanla
bütün usuller gibi, bunun da içinde bulunan bazı
küçük usullerin velvelendiği anlaşılmaktadır.

Yapısını formül hâlinde şöyle yazarız :

$$(4 + 6) + (4) + (3 \times 6 = 18) + (4 \times 4 = 16) = 48$$

Zekâi DEDE'nin Uşşak makaamındaki bir bestesi (Peyman-ı
dilberane) bu usule misaldir. (Zekâi DEDE , bu eser-
de olduğu gibi öğretici mahiyette eserler vermiştir.

S a k i l usulünde TA HEK 'ten önceki
DÜM hakkında :

NOT IV - Yukarıda en sondan bir evvelki sofyanda
(*) işaretli ile gösterilen ikilik DÜM, bazı

eserlerde ikiye bölünüyor. O zaman her biri birer dörtlük olan iki DÜM meydana geliyor. ZEKÂİ DEDE'nin Uşşak makaamındaki ' Peymân-ı dilberane ' güfteli bestesinde : her mısra , terennümsüz olarak bir usuldür.

Hafız POST'un neva bestesi (Dil verdim ol periye) de yine böyledir.

Şu halde s a k i l usulü ile ölçülmüş besteler de mısralar birer usuldür. Terennüm yoktur. (eldeki numunelere nazaran)

P e ş r e v lere gelince :

ISHAK'ın Puselikaşiran peşrevi, HIDİR AGA'nın Segâh-karabatak peşrevi, Hâne l usul, teslim bir usuldür.

SÂDİK AGA'nın arazbar peşrevinde ise, hâne teslimi ile bir usuldür. (Son dört sofiyan teslimdir)

d) Bu usulün bugün ki vuruluş şekli şöyledir :

H Â V î

- a) 64 zamanlı bir usuldür.
b) İki mertebesi vardır : 64/4 ve 64/2 lik.
c) Y a p ı s ı : Başta değişik şekilde iki sofyan,
ve sonra aynı şekilde iki yürük semai ve daha
sonra yedi tane değişik şekillerde sofyan ile yine
değişik şekillerde dört sofyandan yapılmıştır.

NOT I- En sondaki dört sofyanı evvelki yedi sof-
yana ilâve etmeyip ayrıca söylememizin sebebi şudur:
Bu dört sofyan , n i m h a f i f usulünü teşkil
ederler. NİM HAFİF, 16 zamanlıdır. Bildiğimiz
H a f i b f usulünün yarısıdır. Hafif usulünün sekiz
sofyanından başından ve sonundan alınmış dört sof-
yan ile yapılmıştır.

NOT II- Usulün vuruluşunda da göreceğimiz üzere ,
bu usulde (Hâvi usulünde) iki kere TA HEK vardır.
Evvelâ NİM HAFİF 'ten evvel 48 zamanlı kısım biter-
ken , bir de NİM HAFİF'ten sonra olmak üzere iki
kere TA HEK kullanılmaktadır.

d) Usulün vuruluş şekline bakarsak , zaman vahidi kıya-
sisinden küçük kıymetlere rastlarız. Bunların velvele
olduğunu biliyoruz. Eskidenise daha düz şekilde vu-
rulduğunu eski kitaplardan öğreniyoruz.

e) Bu usul ile P e ş r e v ve besteler ölçülmüştür.

H â v î uslü ile ölçülmüş bestelerde her hâne bir
usuldür. İlk 32 zamanda mısra güftesi bulunur,
ikinci yarısı olan diğer 32 zamanda da terennüm
vardır.

Terennüm uzundur. Sonunda mısraın nihayetinden alınmış kısım yoktur.

ARİF MEHMET AGA'nın Evcârâ bestesi bu usule misaldir. Eyyubî Mehmet Bey'in beyâti ikinci bestesi (Hevâ-yi aşka elbet düşerdi) ve Kantemiroğlu'nun S a z k â r peşrevi bu usul ile ölçülmüşlerdir.

f) Bu usul şu şekilde vvrulur :

D A R B - I F E T İ H

a) 88 Zamanlı bir usuldür. Türk musikisinde büyük usullerin en büyüğüdür.

b) 88/4 lük ikinci mertebesi az kullanılır. Ağır hareketli olan 88/2 lik üçüncü mertebesi daha ziyade kullanılmıştır.

c) y a p ı s ı : Başta bir sofyan, bir yürük semai, sonra 4 sofyan, 2 yürük semai ve 2 sofyan, sonra bir yürük semai (bu yürük semai çok mühimdir, ikişer zamanlı 3 tane DÜM ile vurulur.) sonra 5 sofyan ve en nihayet 4 sofyandan yapılmıştır . Formülü şudur :

$$4 + 6 + (4 \times 4) + (2 \times 6) + (2 \times 4) + 6 + (5 \times 4) + (4 \times 4) = 88$$

d) Bu usul ile peşrevler ve besteler ölçülmüştür.

NOT I- Bugün esasen büyük usullerle ne peşrev ve ne de beste yapılmaktadır. Klâsik devrin son büyük bestekârı olan ve 'bu devri kapamıştır ' diyebileceğimiz ZEKÂİ DEDE efendi'nin bestelerinden sonra Darb-ı Fetih usulü ile ölçülmüş beste yapılmamıştır. Bu usul ile peşrev ölçmek ise, çok daha eskiden terkedilmiştir.

NOT II- Darb-ı Fetih usulü ile ölçülmüş peşrevlerin hemen hepsi beşer haneliktir.

NOT III- Bu usulün son 16 zamanlı kısmını N i m H a f i f usulü teşkil eder. Peşrevlerde teslimler bu kısımlarda bulunur.

NOT IV - Bu usulün de en eski şekli çok düzdür. Öğreneceğimiz şekil en son vurulan velveleli hâlidir.

e)

e) Bestelerde her mısra , terennümü ile , peşrev-
lerde her hâne , teslimi ile 1 usuldür.

NOT V- Bestelerde bir hâne şu şekli almaktadır :
Baştan 32 zaman mısra güftesi ve bundan sonraki
14 zamanlı kısım : hey yâr, canım ah .. gibi kelime-
lerle mısra sonundan alınmış dört hecelik kısım (DEDE
nin Uşşak bestesi) bundan sonra üç tane DÜM ile
başlayan mütebaki kısım gelir.

(ilk kısım toplamı (32 + 14) = 46 idi.) Şimdi
geriye kalan kısım (26 + 16) = 42 dir. Bu kısmın
ilk 26 zamanlık parçasında hep ikâ-ı terennüm bulu-
nur. Ve bu kısmın sonunda makaamın karakteristik
kısım gelir. Şimdi en sondaki 16 zamanlı NİM HAFİF
başlamaktadır. Burada yeniden bir başlayış olur ve
terennüm devam eder .

Bu forma , ITRÎ SEYYİD NÜH v.b. da böyledir.
DEDE efendi ve arkadaşlarında devam etmiş ve ondan
talebesi ZEKÂİ DEDE efendiye geçmiştir. Esasen bu
ekol de, bu büyük bestekârlar kapanmıştır .

NOT VI- Bu formaya mutlaka uyulacak demek değildir.
Nitekim daha eski olan ITRÎ, Bestenigâr (Gamzen ki
ola saki) bestesinde nim hafif kısmında güfteyi
tekrar etmiştir. Halbu ki diğer bestekârlarda bu kısım
da " yâr-i men" gibi " terenümler bulunur.

--

f) Bu usulün bugünkü vuruluş şekli şöyledir :